

Lluïsa PLA: *Els Girona. La gran burgesia catalana del segle XIX*, Barcelona, Fundació Noguera, 2014, 324 pàgines.

El llibre de la doctora Lluïsa Pla *Els Girona. La gran burgesia catalana del segle XIX* va tenir el seu origen en la intensiva recerca desenvolupada per l'autora, dirigida pel mestre de mestres Jordi Nadal. La investigació culminà en la defensa de tesi doctoral, que va obtenir la qualificació d'excel·lent *cum laude* al si del programa d'història econòmica de la Universitat de Barcelona, atorgada per un jurat de científics de primera. De totes maneres, i malgrat que beu de la tesi, el llibre és un nou producte, un destil·lat de qualitat superior a partir d'una primera matèria ja ben selecta. El resultat deixarà satisfets els paladars intel·lectuals més exigents. La versió patrocinada per la Fundació Noguera i editada per Pagès, té, com a mínim, set grans virtuts, empeltades del tremp de l'autora: ambició, profunditat, cura, passió, valentia, rigor i capacitat crítica.

L'ambició del llibre es palesa en aspectes com ara l'extens abast cronològic de l'obra. Segueix atentament la progressió de més de quatre generacions de la família Girona, des de 1748, moment en què Gaspar Girona i Magrinyà abandona la Selva del Camp per establir-se a Tàrraga, fins a 1905, data de la mort a Barcelona de Manuel Girona i Agrafel. Tracta un segle i mig llarg d'una etapa cabdal de la història de Catalunya i Europa: la del clímax de la primera revolució industrial.

Pla no es limita a analitzar la trajectòria vital i empresarial del membre més destacat de cada generació. També intenta seguir la petja de la resta de components de la nissaga i entendre els vincles que estableixen entre ells. Analitza les estratègies familiars que s'adopten al si de la nissaga, mirant així mateix de relacionar-les amb els negocis dels prohoms amb qui van emparentant els Girona al llarg dels dos segles, ja fossin els Castellort de Tàrraga i els Targa de Ciutadilla, en el set-cents, o els Vidal-Quadras barcelonins en el vuit-cents. Encara que l'obra és sobretot història econòmica, no defuig estudiar la història com un tot, i ens aporta valuosa informació de la vida i els valors de tot un grup familiar.

La profunditat i importància del tema no només deriva d'haver estat el Principat un dels pocs territoris de l'Europa meridional on va triomfar la primera revolució industrial: l'obra confirma el paper estel·lar jugat pels Girona en el firmament vuitcentista català. Hom podia conèixer que havien fundat i gestionat el primer banc d'emissió del país (el Banc de Barcelona), que Manuel havia pagat la construcció de la façana neogòtica de la catedral o que el palau de Pedralbes s'erigí en terrenys de la família. Però molt menys conegut pel gran públic era el paper decisiu de la Casa Girona en la construcció de les línies ferroviàries de Barcelona a Granollers i de Barcelona a Saragossa, el Canal d'Urgell, la Ferreria de Nostra Senyora del Remei i la Universitat de Barcelona o el paper destacat de Jaume Girona en la fundació d'Altos Hornos de Bilbao, primer, i AHV, després.

El llibre que ens ocupa enlaira encara més la grandària de la nissaga, aportant noves xifres i dades que ponderen millor l'abast de les decisions preses: en el període decisiu de la revolució industrial a Catalunya, el de 1815-1866, la família Girona, liderada per Ignasi Girona i Targa, emergeix com a primer grup inversor del país. Entre 1817 i 1848 els Girona van passar de negociar el 2% dels efectes comercials a Barcelona a controlar-ne un 10% del total. A la darrera data havien esdevingut els primers operadors en lletres de canvi de la plaça i el principal venedor d'or a la Seca de la ciutat. Ambdues dades apunten llur paper destacat en el canvi d'orientació del gran comerç barceloní, que es va produir en els primers decennis del vuit-cents. El seu instrument principal va raure en la societat Girona Germans, Clavé i Companyia (1839), autèntic *hòlding* o banca d'inversió de la família. També empraren societats com ara la Companyia de Navegació i Indústria (creada el 1841) o el mateix Banc de Barcelona (nascut el 1845). Els Girona ocupen posicions destacades entre els majoristes de Llotja, tot operant amb gra, farina, cotó, cacau, bacallà, cuirs, espècies, ametlles o llana. Pla quantifica que fins a 1850 l'activitat comercial absorbeix prop del 80% del capital invertit per la casa Girona. El 1856 ocupa el primer lloc de Barcelona en la quota de la contribució industrial i de comerç.

De totes maneres, com també ens ensenya el llibre, entre 1850 i 1866 la cartera inversora de la família es transforma radicalment, posant la brúixola cap al Canal d'Urgell (1853), els ferrocarrils i les inversions mineres i metal·lúrgiques. Les últimes posaven les esperances en els carbons de Calaf i Fígols a la recerca del combustible de la primera revolució industrial, com també el ferrocarril de Barcelona a Granollers que apuntava cap a la hulla de Sant Joan de les Abadesses. Aquestes inversions anaven del bracet amb l'aposta per la modernització de la metal·lúrgia del país amb la Ferreria del Remei, després Material para Ferrocarriles y Construcciones. Les societats ferroviàries esdevenien el pal de paller de l'estratègia inversora, confiant a la modernització del sistema de transport capacitat per arrossegar tot el país. Amb tot això, el Canal d'Urgell mostrava la plena convicció d'Ignasi Girona en la capacitat d'arrossegament del canvi agrari. El Canal esdevindria el 1866 la quarta societat del país en capital invertit, deixant de banda les companyies ferroviàries. Encara que a curt termini no fos rendible, acabaria modificant el paisatge econòmic del Principat, creant el jardí de fruiters que avui ens hostatja. Ignasi Girona, abans de morir el 1867, va anar cedint propietats en vida als fills de les seves dues dones. Però, ens explica la doctora Pla, es va reservar fins a la fi dels seus dies, les propietats rústiques urgellenques i, sobretot, la nine-ta dels seus ulls: el Castell del Remei.

La tercera virtut del llibre de la doctora Pla rau en el fet de ser una recerca molt acurada. D'una banda, l'autora ha rastrejat tota una munió de fonts possibles per seguir la pista econòmica deixada per la nissaga, mirant de compensar el fet de la manca de comptabilitat corresponent a la Casa Girona. Com ella mateixa ens confessa, l'obtenció de fonts depèn de la interacció entre una triada galdosa de circumstàncies: intuïció, tenacitat i sort. Tanmateix, convé no oblidar que la darrera és, sovint, funció de les dues primeres. Sigui com si-

gui, l'autora va aconseguir accedir a la correspondència i les actes de liquidació de la Casa Girona, contingudes en l'arxiu de la família. La tenacitat de l'autora també li ha servit per fer confessar la veritat a un seguit de protocols notariaus, matrícules fiscals, llibres de corredors de canvis o bases de dades de societats. Per aconseguir-ho, ha hagut de treballar en arxius inexcusables com el de Protocols o de la Cambra de Comerç de Barcelona, però també ha freqüentat els arxius comarcals de Tàrraga, Balaguer i Cervera, el Nacional de Catalunya, el de la Corona d'Aragó, el provincial de Lleida, l'Històric de Tarragona i, a més, ha accedit a la informació d'alguns arxius tan llunyans com el de Protocols de Madrid o el de la Société Civile Professionnelle Mirabail, le Jannou a Tolosa. Les fonts eclesiàstiques i la base de societats del Departament d'Història Econòmica de la UB tampoc no han estat deixades de banda de la seva mirada atenta.

El llibre és també una obra apassionada. La passió de l'autora és, tanmateix, una força tranquil·la. Palesa la voluntat de seduir, suggerir i comunicar amb claredat. Es tracta d'una obra ben escrita. L'autoexigència de l'autora presenta un text extremadament ben polit. Aconsegueix que el lector entri en l'obra i hom vagi fent-se preguntes a mesura que avancen les pàgines. La major part dels interrogants autoformulats pel lector mateix es poden anar responnent amb la informació que aporta l'autora al llarg de l'obra. Però a ella, la prudència la porta a suggerir i matisar. Sembla creure que la ciència mai no pot dir l'última paraula, com molts creuen, sinó donar respostes provisionals i... plantejar noves preguntes.

Tres interrogants d'historiador econòmic m'anaven repicant al cap mentre llegia l'obra: com fan l'acumulació primitiva de capital?; quin és el moment decisiu en la formació del patrimoni?; quan i per què comença la decadència de la nissaga? Les evidències aplegades per Lluïsa Pla permeten respondre aquestes preguntes i aproximar-nos a la veritat amb gran versemblança. Els Girona a Tàrraga (Gaspar i Josep Antoni) prosperen amb la botiga de teles, concentrant patrimoni via herència i també per les vies del crèdit i l'accés a terres de pagesos endeutats. Així mateix, aprofiten l'experiència dels Castellort i dels Targa a donar crèdit a l'Ajuntament i arrendar propis. Durant mig segle duen a terme un aprenentatge important en el comerç, les finances i l'adjudicació de subhastes públiques.

Però les evidències aplegades per l'autora, apunten que el canvi d'escala sembla que es dona en el transcurs de la gran crisi iniciada cap a 1790. Mentre els negocis a Tàrraga pateixen per les guerres, la generació següent, l'Ignasi, va a formar-se en la corredoria de comerç a Barcelona a partir de 1803. Alguns anys després Ignasi Girona i Targa sobresortirà com a canvista i el 1816 acabarà venent la botiga de la capital de l'Urgell i establint-se definitivament a Barcelona. A partir d'aquell moment, l'ascensió meteòrica es ben visible.

Ignasi sobresurt com el gran *bomenot* de la nissaga, que diria un altre Pla de llevant. La doctora Pla ens respon els interrogants clar i català: a la dècada del 1820 «[...]—intercanvis comercials, arrendaments, descomptes de lletres, avituallament a l'exèrcit, compra de béns desamortitzats...— són l'origen de la principal acumulació dels primers capitals i els que li permeten la progressió social que, cap a finals dels anys trenta, el convertirà en el comerciant més important de la ciutat» (p. 101). Durant l'interval 1822-1836, Pla quantifica que Ignasi Girona participà en transaccions per valor no inferior a les 500.000 lliures. Dos terços foren destinats a arrendaments de drets i rendes senyoriaus, com els dels ducs de Medinaceli o la baronessa d'Albí, i als de drets de portes i ponts, de subministraments a hospitals, abastiment de palla i ordi a tropes i subministraments de pa.

A més, Ignasi, seguint la tradició familiar de l'Urgell, prestava a particulars, comprava finques a propietaris endeutats i negociava lletres. Prop d'una cinquena part de les transaccions registrades en l'interval crític de 1822-1836 són atribuïts per l'autora a operacions de préstec. Si els Girona de Tàrraga havien utilitzat el censal, Girona i Targa preferirà el debitori, que facilitava l'execució de béns de qui manllevava.

En aquesta època, Ignasi explorà el negoci industrial, tot participant en la fàbrica de pintats d'indianes de J. Selvas, que acabaria instal·lada al pati de l'habitatge familiar al carrer de Més Baix de Sant Pere. Però el negoci industrial no representà gaire més del 10% del valor de les operacions d'Ignasi, qui acabaria desvinculant-se del negoci durant la crisi dels anys 1850.

Per contra, Ignasi abraçaria amb entusiasme les compres de béns desamortitzats en les successives onades de privatitzacions de terres eclesiàstiques i comunals de l'Espanya liberal. Quan fou possible les pagaria amb paper de deute molt depreciat. Encara que es batejà amb les compres durant el Trienni constitucional, amb la desamortització de Mendizábal comprà terres del monestirs de Montserrat, Poblet i Escala Dei, entre d'altres, a llocs com Castellserà, Artesa o Casteldans. Només durant el període 1840-1846 va adquirir terres per valor equivalent d'uns 3,3 milions de pessetes.

La qüestió sobre l'inici de la decadència de la nissaga també sembla clara a partir de l'esforç quantitatiu que Pla du a terme. A partir de 1850, hi ha un canvi radical de les prioritats d'inversió. Quan, durant 1864, la societat Girona Germans fou liquidada definitivament, durant els prolegòmens de la gran crisi ferroviària i financera de mitjan anys seixanta, el 72% del capital invertit se l'emportava el Ferrocarril de Barcelona a Saragossa i dues inversions addicionals relacionades la Ferreria Catalan i el Ferrocarril a Pamplona absorbien pesos respectius de l'11% i del 5%. En conjunt, un 88% de la inversió es concentrava als voltants d'una tecnologia que, malgrat protagonitzar la primera revolució industrial, no va rendir a Espanya el que s'esperava. Com bé subratlla l'autora durant l'esmentada crisi el valor dels actius ferroviaris va caure un 60% i van precipitar la fi de la Casa Girona.

El llibre és així mateix una obra valenta. Quan el tòpic s'imposa sobre la veritat científica, l'autora tira de la manta. No li fa por que qui erren siguin autoritats consagrades. Dos exemples, d'abast ben diferent, relatius a fets i interpretacions. En l'àmbit factual, per exemple, Ignasi Girona havia estat repetidament descrit en la literatura com a rellotger. Especialistes en la burgesia vuitcentista com Francesc Cabana reproduïen aquesta errada. Pla desfà la confusió. Qui va ser educat com a rellotger fou Joan, el primogènit del primer matrimoni d'Ignasi, que es va casar dues vegades, amb dues germanes.

De més volada és la seva confrontació amb un dels pares de la història econòmica espanyola, el doctor Gabriel Tortella. Les evidències aplegades per Pla refuten la tesi de l'historiador madrileny, que ha insistit en una suposada absència d'esperit empresarial a l'Espanya del segle XIX. Per contra, tendeix a donar la raó a mestres com són Jaume Vicens i Jordi Nadal, que insistiren en l'existència d'autèntics capitans d'indústria en les successives generacions de la Catalunya vuitcentista.

El rigor guia tota l'obra. És un exemple de bona història econòmica. Tendeix a confirmar els clàssics, de vegades els esmena i va més enllà. El llibre de Pla és un cas significatiu del que Newton va dir sobre la recerca científica. El treball de l'autora permet albirar nou terreny, des de dalt de les espatlles dels gegants que la precediren. La seva obra ratifica les tesis de gegants de la història econòmica clàssica com són Pierre Vilar, Jaume Vicens i Jordi Nadal. Amb Pierre Vilar confirma la importància del capital comercial i la botiga en l'enlairament català setcentista. També li dona la raó quan mostra la importància d'arrendaments, crèdit i les operacions amb béns agraris de primera necessitat com a primitiva font d'acumulació de capital. Amb Jaume Vicens i Jordi Nadal, a més de comprovar la importància de les generacions burgeses del tram central del vuit-cents, constata el taló d'Aquil·les de la manca d'hulla per a la plena victòria de la primera revolució industrial a Catalunya. I davant dels qui han insistit en les colònies com a origen de la formació dels grans capitals del país, la doctora Pla conclou que les arrels de la fortuna dels Girona són majoritàriament autòctones.

L'autora també corrobora molts dels resultats dels qui esdevindran els nous clàssics de la història econòmica del nostre país. Presenta nova evidència que confirma l'impacte de llarg termini de la crisi ferroviària de 1866, subratllat per Pere Pascual. La burgesia i el país en sortiren molt tocats i els comportaments empresarials es tornaren més conservadors. La ja comentada formació del patrimoni d'Ignasi Girona durant els anys 1820 i 1830 ratifica també la profunda transformació en el model internacional de relacions comercials i la dinàmica resposta productiva que es dona des del país abans de 1833, en la línia dels treballs de Josep Maria Fradera, Àlex Sánchez i Francesc Valls.

Finalment, l'estil de Pla és punyent, va fins al fons dels personatges i toca, més o menys implícitament, temes de rabiosa actualitat, com ara la relació entre formació de capital humà i innovació, la internacionalització empresarial, l'impacte a llarg termini de les crisis o el paper de la banca en el creixement. Podrà estar-se o no d'acord amb les interpretacions apuntades, però el llibre mai no ens deixarà indiferents.

Per exemple, en la generació que seguirà a Ignasi, l'autora suggereix un conflicte larvat entre els dos hereus de les respectives dones: Joan i Manuel. El primer, fill d'Antònia, podem considerar que fou qui invertí més en formació. Marxà a fer estudis de rellotgeria al cantó suís de Neuchatel durant 1824. Complementà la seva formació en mecànica amb estudis a grans capitals de la indústria de construcció de maquinària com són Ginebra, Birmingham o Manchester, fins a 1833. Un decenni a l'estranger i, posteriorment, disseny d'instal·lacions fabrils a Terrassa, Sabadell, Vilanova o Manresa. Però, a partir de 1839, comença a virar cap a la terra i torna a Ponent. Durant 1844, en el moment de la gestació del Banc de Barcelona, abandona la Casa Girona. Torna cap a la terra dels ancestres, tot passant llargues estades a Lleida, Balaguer i Tàrraga. Concentra els seus esforços en l'activitat agrícola a les comarques lleidatanes, amb la vista posada en les transformacions que desencadenaran l'extensió del rec, gràcies al Canal d'Urgell, i la millora de les comunicacions, amb l'arribada del ferrocarril i la construcció de carreteres. Cap a 1861, un decenni abans de la seva mort, encara figura com a vuitè industrial de la província de Lleida. Més que un abandó de la indústria en favor de l'agricultura, com va apuntar el mestre Jordi Nadal, l'autora considera que, potser, és més aviat el resultat de la topada amb el germanastre, Manuel.

El primogènit de la segona dona, Rita, va viure molt més que Joan i molts l'han vist com l'autèntic triomfador de la nissaga, entre ells Jaume Vicens i Montserrat Llorens («[...] una bona part de l'activitat i dels èxits del banc [de Barcelona] es poden atribuir sense cap exageració, a l'extraordinària habilitat del financer que havia salvat dues crisis econòmiques en poc més de deu anys [...]», *Industrials i polítics*, p. 390). La seva inversió en educació sembla, de totes maneres, inferior a l'esforç esmerçat per a Joan. Manuel es formà a Barcelona, en la pràctica quotidiana al costat del pare, i hi va viure gairebé sempre. El primogènit de Rita esdevindria el veritable director de la Casa Girona i del banc, i l'home que, per a la historiografia precedent, enlairaria la família. Fou diputat, senador, alcalde de Barcelona, primer president de la Cambra de Comerç, comissari de l'Exposició Universal i propietari d'un rosari de propietats immobiliàries repartides per la geografia espanyola i, fins i tot, d'un *château* a França. Va casar-se amb una Vidal-Quadras. A primera vista, sembla un èxit de l'educació pràctica, tan cara a les elits catalanes. També apareix com un gran virtuós en la utilització de les xarxes de relacions... L'autora quantifica la seva fortuna en el moment de la mort (1905) com propera als 19 milions de pessetes, contra uns 14 milions que hauria pogut acumular el pare Ignasi.

De totes maneres, quan ho mirem amb la lent que ens proporciona l'autora, la figura de Manuel empetiteix. La impressió és que mai no va poder tornar a situar els negocis familiars en el lloc que els havia posat el seu pare cap a 1850. Si la fortuna d'Ignasi romangué sempre col·locada en inversions més aviat productives, la de Manuel s'orientà cap a les activitats

rendistes. Quan va morir, el 33% del seu patrimoni estava col·locat en finques urbanes. Entre els valors que posseïa, el 50% era deute públic i el 19% accions del Banco Hispano Colonial, la institució financera creada per Antonio López i especialitzada també a prestar al govern espanyol per mantenir la intervenció colonial a Cuba. Foren aquestes opcions positives per al desenvolupament a llarg termini?

Un altre tema entre els més punyents dels que toca la doctora Pla és el de la internacionalització, que ha esdevingut un dels reptes més cabdals del teixit productiu del país dels darrers trenta anys. El *presentisme* dels nostres polítics contemporanis, tendeix a veure que avui el país està més internacionalitzat que mai, un cop abandonat el proteccionisme tradicional dels nostres industrials. Tanmateix, l'evidència presentada per Pla en el llibre també permet posar en qüestió aquest cofoisme tan habitual. L'autora ens explica que la fortuna d'Ignasi es dispara quan basteix una xarxa d'intercanvi de béns i mitjans de pagament que cobreix un impressionant abast de ciutats, precisament les que lideraven el globus en aquell moment: Londres, Liverpool, París, Marsella, Bordeus, Hamburg o Gènova. Els Girona tingueren fins als anys 1840 un mínim de dos vaixells dedicats al comerç de cotó, cacau, bacallà, cuirs, cereals, aiguardents i espècies. La major part d'aquests productes es compraven o venien Atlàntic enllà. Així mateix, negociaven lletres en les principals places financeres del món. Entre 1817 i 1848 passaren de negociar lletres a 15 ciutats a operar en 60 places. Si en la primera de les dates el 90% eren espanyoles, en la darrera data Espanya només comptava el 20%. En definitiva, quan hi va haver incentius de veritat, els Girona operaren un negoci absolutament internacionalitzat.

Depressions, semblants a la que avui encara patim, també ocupen algunes pàgines del llibre. Malgrat el discurs novament triomfalista dels polítics, avui seguim immersos en la pitjor depressió de l'economia catalana des dels anys quaranta del segle XIX. L'obra de Pla també permet treure algunes lliçons importants en aquest àmbit. Per als polítics i molts d'economistes convencionals, sembla que les crisis siguin episodis passatgers, que s'acaben amb un retorn gradual al punt d'equilibri de partida. Les evidències reunides per l'autora suggereixen tot el contrari. Els efectes de la crisi de 1866 van tenir impacte de llarga durada, tant en el país com en la família Girona. El creixement de l'economia catalana es desaccelerà en el darrer terç del segle XIX, a diferència del que passà a molts països europeus en el tram final del vuit-cents, moment d'arrencada de la segona revolució industrial. Però a Catalunya la crisi ferroviària de 1866 (i posteriorment l'esclat de la bombolla de la febre d'or del principi dels anys 1880) van fer que els inversors catalans esdevinguessin més porucs. El mateix nou capitost de la família, Manuel Girona, s'orientà cap a la política i apostà per una cartera d'inversions molt menys atrevida, refugiant-se en el deute públic i la propietat immobiliària, i seguint l'estela d'altres financers com ara Antonio López. Però l'exemple del pare de Manuel, Ignasi, ens mostra que les crisis són també èpoques d'oportunitat. Enmig de la gran depressió de la fi de l'Antic Règim (1790-1833), Ignasi Girona bastí una colossal fortuna, executant deutors impagats, arrendant drets senyorials i cobraments d'impostos, subministrant a l'exèrcit i els hospitals i comprant propietats privatitzades. De la història que ens explica l'autora, també queda clar que en les grans crisis, hi ha qui les perd i qui les guanya.

La doctora Pla sembla pronunciar-se en favor de la tesi que suggereix «la contribució inqüestionable» del Banc de Barcelona «al desenvolupament econòmic de Catalunya, durant el segle XIX» (p. 254). És una de les poques afirmacions que no s'acaba de demostrar i que fins i tot podria posar-se en dubte amb les dades aplegades per l'autora. En aquest sentit, crec que el llibre, més aviat, tendeix a deixar obert implícitament el debat sobre el paper de la banca en el creixement a llarg termini. El mateix cicle vital dels negocis de Manuel Girona permet dubtar d'una afirmació tan contundent. Cal considerar-lo com a nova evi-

dència empírica de qualitat que complementa les anàlisis dels especialistes sobre les finances vuitcentistes, com ara Carles Sudrià, Pere Pascual, Xavier Tafunell, Lluís Castañeda o Martín Rodrigo.

Sembla indiscutible que l'opció de la Casa Girona per inversions com els ferrocarrils, el Canal d'Urgell, la Ferreria del Remei (després Material y Construcciones) o la Universitat de Barcelona van transformar pregonament l'economia catalana i van acabar pagant la pena a llarg termini. Però l'aposta progressiva de Manuel Girona per la propietat urbana, el deute públic, les finances vinculades al colonialisme i la política d'aparador, així com la fi mateixa del Banc de Barcelona el 1920, ens permeten seguir mantenint seriosos dubtes sobre el paper motor dels intermediaris financers en el desenvolupament econòmic.

Després de llegir el llibre, sembla clar que fou la generació d'Ignasi (gens involucrat directament en la política) la que va contribuir a transformar de veritat el país i la seva economia. Encara que excel·lí en l'activitat financera, la Casa Girona que va crear, sembla més un hòlding familiar contemporani de tipus japonès o coreà, on la primera restà subordinada a un projecte més ambiciós de transformació econòmica. El fet que, com també, explica la doctora Pla, Ignasi vetllés sempre per l'equilibri entre els membres de la família, suggereix que la motivació no era únicament la preservació del patrimoni. En canvi, la generació següent, sense renunciar del tot als negocis comuns, va anar afluixant els vincles familiars i el mateix Manuel va optar per col·locar llur riquesa en activitats cada cop menys arriscades, però amb més lluïment social.

Amb tot, des de la racionalitat purament crematística, sorprèn que una família que va fer la seva acumulació primitiva amb el comerç i les finances, arribés, en el moment de màxim esplendor a canalitzar més del 80% de la seva inversió cap a una sola activitat com és el ferrocarril: il·lusió tecnològica?; sobrevaloració de la capacitat del mercat financer català?; expectatives ocultes en el negoci de la construcció? Segurament, la comptabilitat de la Casa Girona podria aclarir-nos alguna cosa més. Però, aparegui o no, el llibre de Lluïsa Pla romandrà com una obra de referència de la història econòmica de la Catalunya contemporània. Si el llegim, gaudirem d'una obra apassionant i aprendrem, de veritat, com s'ha fet aquest país, més enllà dels tòpics amb què ens saturen quotidianament els nostres polítics i mitjans de comunicació. El llibre de Pla és ciència rigorosa, transmesa amb mestratge per qui sap escriure i disposa d'un cap molt ben endreçat.

Jordi CATALAN
Universitat de Barcelona